

TƏHLİL

Özbəkistanın Avrasiya İqtisadi Birliyinə üzvlüyü ölkəyə nə vəd edir?

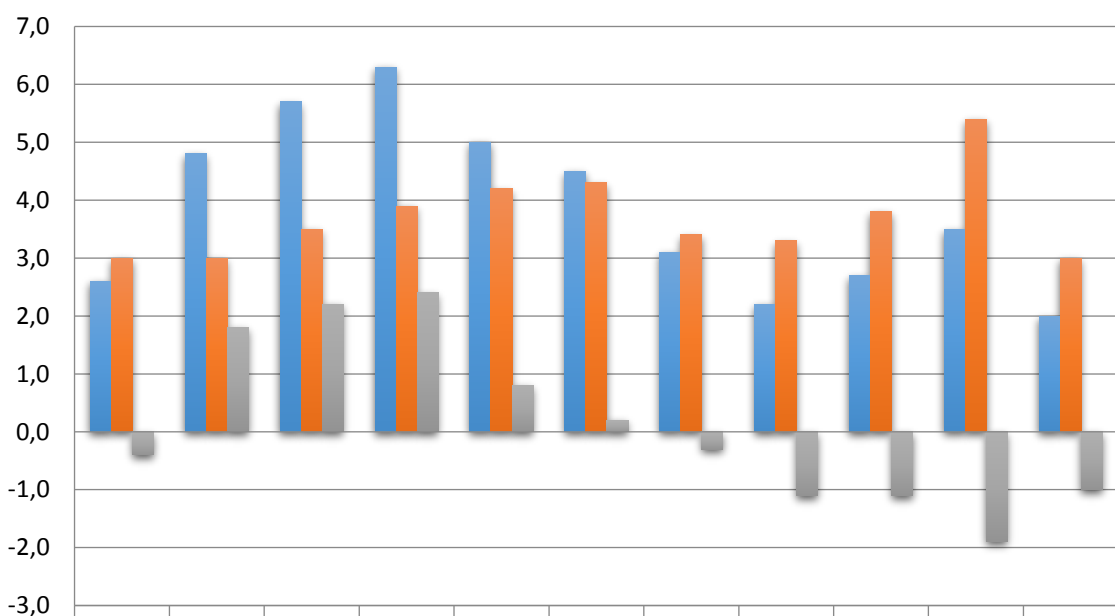
Rusiyanın Federasiya Şurasının (parlamentin yuxarı palatası) spikeri Valentin Matviyenko 2019-cu ilin 2 oktyabrında Daşkəndə səfəri zamanı Özbəkistan prezidenti Şavkat Mirziyoyevin Avrasiya İqtisadi Birliyinə (AİB) qoşulmağa dair qərar verdiyini açıqlamışdır.ⁱ Bundan bir neçə ay öncə, 2019-cu ilin iyununda ölkə parlamentində çıxışı zamanı Ş.Mirziyoyev də ölkəsinin AİB-ə üzvlüyü məsələsinin nəzərdən keçirildiyini bildirmişdi.ⁱⁱ **Qeyd edək ki, AİB-ə üzvlük Özbəkistanın müstəqillikdən sonra yeritdiyi və özünü-təcrid siyasəti adlandırılan xəttə ziddir. Bu xarici siyasət xətti 2 əsas üzərində qurulmuşdur: 1) rəsmi Daşkənd balanslaşdırılmış xarici siyasət yeridərək, (2) çoxtərəfli integrasiya birliklərində iştirakdan yayınırdı.** Bu prinsiplər ölkənin 2012-ci ildə qəbul edilmiş son xarici siyasət konsepsiyasında da öz əksini tapmışdır. Rəsmi Daşkəndin KTMT-ni tərək etməsi ilə eyni ildə edilən bu konsepsiyaya görə ölkə heç bir alyansın üzvü ola bilməz. 2016-cı ildə Ş.Mirziyoyevin Prezident seçilməsi ilə isə Özbəkistan özünü-təcrid siyasətindən imtina etməyə başlamışdır və hazırda xarici dövlətlər, xüsusən də regional qonşuları ilə əməkdaşlığın inkişafına xüsusi diqqət ayırmağa çalışmaqdadır. Həmçinin, ölkə çoxtərəfli əməkdaşlıq platformalarına fəal şəkildə qatılmağa başlamışdır (məsələn, Mərkəzi Asiya liderləri sammitləri təşəbbüsü, Türk Şurasına üzvlük, Dünya Ticarət Təşkilatına qoşulmaq üçün danışıqlar, Avropa Birliyi ilə Gücləndirilmiş Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Müqaviləsinə dair müzakirələr və s.).

Ş.Mirziyoyevin Prezident seçilməsi ilə ikitərəfli münasibətlərin inkişafında ən ciddi irəliləyiş əldə edilən dövlətlərdən biri də Rusiyadır. Son dövrlər iki ölkə rəsmilərinin qarşılıqlı səfərləri və müxtəlif beynəlxalq tədbirlər çərçivəsində görüşlərinin sayında ciddi artım baş vermişdir. Ş.Mirziyoyevin də Prezident kimi ilk səfər etdiyi ölkələrdən biri Rusiya olmuşdur. 2017-ci ilin aprelində baş tutan bu səfər zamanı iki dövlət arasında 15 mld. ABŞ dolları dəyərində iqtisadi razılaşmalar əldə edilmişdir.ⁱⁱⁱ 2018-ci ilin oktyabrında isə Rusiya Prezidenti V.Putinin Daşkəndə səfəri zamanı 27 mld. ABŞ dolları dəyərində müqavilələr imzalanmış^{iv}, iki rəhbər “Rosatom”un Özbəkistanda tikəcəyi (dəyəri 11 mld. ABŞ dolları) AES-in təməlatma mərasimində iştirak etmişdir.^v Bu dövrdə Özbəkistan üçün önəmli məsələlərdən biri - kənd təsərrüfatı mallarının Rusiyaya ixracı üçün yaşıl koridorun açılması məsələsi – həllini tapmışdır.^{vi}

Beləliklə, Özbəkistanın Rusiya ilə son dövrlər münasibətlərin çox isti olması AİB-ə üzvlük məsələsinin yaxın zamanda reallaşacağı iddialarını gücləndirməkdədir. **Rəsmi Daşkəndin AİB-ə**

üzlüyü məsələsində 2 əsas maraq - (1) ticari əlaqələrin inkişaf etdirilməsi və (2) əmək miqrantlarının problemlərinin həll edilməsi - ön plana çıxır. Ş.Mirziyoyev 2019-cu ilin iyununda parlamentdə AİB-ə üzlüyünün mümkünliyünü ilk dəfə dilə gətirərkən bunun məhz ölkənin xarici ticarət əlaqələrini inkişaf etdirmək baxımından önəmli olduğunu vurğulamışdı.^{vii} Həqiqətən də, Özbəkistanın ikili qapalı (double-landlocked) ölkə olduğunu nəzərə alsaq, ilk baxışda xarici ticarəti asanlaşdıracaq inteqrasiya birliklərinə üzlük iqtisadiyyatın inkişafı baxımından rəşional addım kimi görünür. Ölkənin 3 ən böyük xarici ticari tərəfdaşından isə ikisi – Rusiya və Qazaxıstan AİB-in üzlüdür. Bu iki ölkə ilə ticarət Özbəkistanın ümumi xarici ticarət dövriyyəsinin ¼-dən bir qədər çoxunu təşkil edir.^{viii}

2009-2019-cu illərdə Özbəkistanın AİB üzlü dövlətlərlə ticarəti (milyard ABŞ dolları ilə)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019.06
■ İxrac	2,6	4,8	5,7	6,3	5,0	4,5	3,1	2,2	2,7	3,5	2,0
■ İdxal	3,0	3,0	3,5	3,9	4,2	4,3	3,4	3,3	3,8	5,4	3,0
■ Ticarət saldosu	-0,4	1,8	2,2	2,4	0,8	0,2	-0,3	-1,1	-1,1	-1,9	-1,0

Mənbə: Özbəkistan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi

Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, AİB ölkələri ilə ticarətdə gömrük baryerlərinin ləğvinin birmənalı şəkildə ölkəyə iqtisadi qazanc gətirəcəyinə əmin olmaq mümkün deyil. AİB-ə üzlük Qırğızıstanda olduğu kimi digər üzv ölkələrdən, xüsusən də Rusiyadan Özbəkistana ixrac edilən edilən malların həcmində ciddi artıma gətirib çıxara bilər. **Özbəkistan uzun müddətdir ki, yüksək gömrük rüsumları ilə daxili bazarda yerli istehsalçıları xarici rəqabətdən qoruma siyasəti yeritmişdir.**

Təcrid şəraitinə uyğunlaşmış yerli istehsalçıların isə gömrük rüsumlarının ləğvi ilə ölkəyə gələ biləcək ucuz məhsullarla rəqabət apara bilib-bilməyəcəyi sual altındadır. Təsadüfi deyil ki, Özbək ekspertləri üzvlüyün reallaşacağı təqdirdə, Qazaxıstan və Qırğızıstan təcrübəsində olduğu kimi ölkəyə daha ucuz və rəqabətli Rusiya məhsullarının axın edəcəyindən narahatlıqlarını dilə gətirirlər.^{ix}

Həmçinin, AİB-ə üzvlüklə təşkilatın iqtisadiyyatının 87%-ni təşkil edən Rusiyada yaranan iqtisadi problemlərin Özbəkistana da birbaşa təsirləri güclənəcək. Məsələn, AİB-in yaranması ilə eyni ildə Qərbin Rusiyaya tətbiq etdiyi sanksiyalar hələ də təşkilata üzv dövlətlərin xarici ticarət həcmində artımın baş verməsinə imkan verməmişdir. Belə ki, 2014-cü ildə Rusiya, Belarus, Ermənistan və Qırğızıstanın ümumi xarici ticarət dövriyyəsi 868 mld. ABŞ dolları olmuş, 2015-ci ildə isə bu rəqəm 579 mld. ABŞ dollarına enmişdir. 2018-ci ildə dövriyyə hələ də təşkilatın yaranmasından öncəki səviyyəyə qalxa bilməmiş və cəmi 753 mld. ABŞ dolları təşkil etmişdir.^x **Üstəlik, 2014-cü ilə 61,2 mld. ABŞ dolları olan AİB-daxili ticarət dövriyyəsi 2018-ci ilə bundan daha az - 59,7 mld. ABŞ dolları təşkil etmişdir.**^{xi} Ticarətin strukturunda baş verən ən önəmli dəyişiklik isə Rusiyadan digər üzv dövlətlərə ixracatın artması olmuşdur. Bunun səbəblərindən biri də qeyri-tarif ticarət baryerləridir – mütəxəssislər qeyd edir ki, AİB ölkələrinin Rusiya bazarına məhsul ixrac etmələrinin qarşısında 70-ə qədər bu cür baryer mövcuddur.^{xii} Üstəlik, Rusiyanın digər AİB üzvü ölkələrlə iqtisadi-ticarət mübahisələri nadir hadisə hesab edilmir. Bunun ən son nümunələri kimi rəsmi Minsklə Moskva arasında Rusiyanın sanksiya qoyduğu malların ölkəyə daxil olmasına vasitəçilik etdiyi üçün yaranan mübahisəni və Qırğızıstanın miqrantların Rusiyadan pul köçürməsinə qoyduğu məhdudiyətlərdən narazılığını göstərə bilərik.

Ticarət məsələsindən fərqli olaraq, Rusiyada çalışan özbək əsilli əmək miqrantlarının AİB-ə üzvlükdən faydalanacağını əminliklə söyləmək mümkündür. Hal-hazırda əmək miqrantı kimi ölkə xaricində yaşayan 2,5 milyon özbək vətəndaşının 80%-i və ya 2 milyonu Rusiya ərazisində yaşayır. Onlar il ərzində öz ölkələrinə 4 mld. ABŞ dolları məbləğində vəsait yollayırlar ki, bu da Özbəkistanın ümumdaxili məhsulunun 8%-nə bərabərdir.^{xiii} **Rusiya ərazisində çalışan əmək miqrantları “əmək patent” adlanan işləmək icazəsinə görə rüsum ödəməlidirlər. Hesablamalara görə AİB-ə üzvlük özbək miqrantlarını ümumilikdə illik 200 mln. ABŞ dolları məbləğində rüsumdan azad edəcəkdir.**^{xiv} Üstəlik, miqrantlar üçün sənədləşmə probleminin birdəfəlik həlli onlara daha yaxşı iş imkanlarına malik olmağa kömək edəcəkdir.

Beləliklə, V.Matviyenkonun bəyanatı və bunun rəsmi Daşkənd tərəfindən təkzib edilməməsi Özbəkistanın AİB-ə üzvlüyünə dair siyasi qərarın verildiyini deməyə əsas verir. Lakin üzvlüyün Özbəkistana mümkün iqtisadi təsirlərinə dair ziddiyyətli fikirlər mövcuddur. Mümkün neqativ iqtisadi təsirlərin qarşısını almaq üçün isə, Qırğızıstan nümunəsində olduğu kimi, Özbəkistana bir neçə illik tarif güzəştləri tətbiq edilə və maliyyə yardımları göstərilə bilər. **Bu cür güzəşt və yardımlar Qırğızıstan kimi kiçik iqtisadiyyatın üzvlükdən qaynaqlanan problemlərini qismən həll edə bilsə də, Özbəkistan kimi 50 mld. ABŞ dolları dəyərində ÜDM-ə malik^{xv} iqtisadiyyat üçün nə dərəcədə effektiv olacağını əvvəlcədən söyləmək çətindir.** Məsələyə AİB perspektivindən baxdıqda isə, Özbəkistan kimi Mərkəzi Asiyanın ən strateji əhəmiyyətə malik ölkəsinin Birliyə qoşulması təşkilatın nüfuzu və ortaq bazarın genişlənməsi baxımdan nə qədər əhəmiyyətli olsa da, eyni zamanda bir sıra ciddi çağırışlar yaradacaqdır. Belə ki, AİB-in yarandığı

2015-ci ildən bəri ilk dəfə bu cür 33 milyonluq əhaliyə malik^{xvi} böyük ölkə onun sıralarına qoşula bilər. Daha əvvəl təşkilata qoşulmuş kiçik əhali sayına və iqtisadiyyata malik Qırğızistan və Ermənistan kimi ölkələrin Birliyə inteqrasiya təcrübəsi Özbəkistanın inteqrasiyasının təşkilat üçün yaradacağı çağırışlarla müqayisə edilə bilməz. Beləliklə, Özbəkistanın AİB-ə mümkün üzvlüyü Birlik üçün yeni imkanlar açmaqla bərabər, onun gələcək genişlənmə planları və potensialı baxımından ciddi sınaq rolunu oynayacaq.

Müəllif: Azad Qəribov, siyasi ekspert

Yazıda əks olunmuş fikirlər müəllifə məxsusdur və Beynəlxalq Münasibətlərin Təhlili Mərkəzinin mövqeyini əks etdirməyə bilər.

ⁱ Tass.ru (02.10.2019) "Матвиенко заявила, что вопрос о присоединении Узбекистана к ЕАЭС прорабатывается", <https://tass.ru/ekonomika/6952415>

ⁱⁱ Kun.uz (22.06.2019) "Shavkat Mirziyoyev comments on pros and cons of Uzbekistan's possible joining to EEU", <https://kun.uz/en/news/2019/06/22/shavkat-mirziyoyev-comments-on-pros-and-cons-of-uzbekistans-possible-joining-to-eeu>

ⁱⁱⁱ Efe.com (05.04.2017) "Uzbekistan's new president meets Putin, signs bilateral deals worth \$15.8 bn", <https://www.efe.com/efe/english/world/uzbekistan-s-new-president-meets-putin-signs-bilateral-deals-worth-15-8-bn/50000262-3229667>

^{iv} Eurasianet.org (22.10.2018) "Putin charms Uzbekistan with big deals, huge delegation", <https://eurasianet.org/putin-charms-uzbekistan-with-big-deals-huge-delegation>

^v Euractiv.com (22.10.2018) "Russia, Uzbekistan hail \$11 billion nuclear plant project during Putin visit", <https://www.euractiv.com/section/central-asia/news/russia-uzbekistan-hail-11-billion-nuclear-plant-project-during-putin-visit/>

^{vi} Ng.ru (10.10.2019) "Евразийский экономический союз расширится за счет Узбекистана", http://www.ng.ru/cis/2019-10-02/6_7691_uzbekistan.html

^{vii} Kun.uz (22.06.2019) "Shavkat Mirziyoyev comments on pros and cons of Uzbekistan's possible joining to EEU", <https://kun.uz/en/news/2019/06/22/shavkat-mirziyoyev-comments-on-pros-and-cons-of-uzbekistans-possible-joining-to-eeu>

^{viii} OECD, Country data - Uzbekistan, <https://oec.world/en/profile/country/uzb/>

^{ix} Mirperemen.net (07.10.2019) "Чем обернется присоединение Узбекистана к ЕАЭС?", <http://mirperemen.net/2019/10/chem-obernetsya-prisoedinenie-uzbekistana-k-eaes/>

^x Fergana.agency (05.10.2019) "Узбекистан задумался о евразийском пути", <https://fergana.agency/articles/111417/>

^{xi} Yenə orada.

^{xii} Yenə orada.

^{xiii} Kun.uz (20.03.2019) "Remittances from Russia to Uzbekistan in 2018 exceeded \$4 billion", <https://kun.uz/en/news/2019/03/20/remittances-from-russia-to-uzbekistan-in-2018-exceeded-4-billion>

^{xiv} Mirperemen.net (07.10.2019) "Чем обернется присоединение Узбекистана к ЕАЭС?", <http://mirperemen.net/2019/10/chem-obernetsya-prisoedinenie-uzbekistana-k-eaes/>

^{xv} World Bank Data, GDP (current US\$) - Uzbekistan,
<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=UZ>

^{xvi} World Bank Data, Population, total - Uzbekistan, <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=UZ>